

GÖKBEL KÖYÜ HAMAS KIRANI TÜMÜLÜSÜ

Şahin YILDIRIM*

Atıf/©: Yıldırım, Şahin (2018). Gökbel Köyü Hamas Kıranı Tümülüsü, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, ANARŞAN Sempozyumu Özel Sayısı, Ekim 2018, Cilt 11 Sayı 2 , ss. 1295-1319

Özet: Yenice Hamas Kıranı tümülüsü; Batı Karadeniz Bölgesi'nde, Karabük İli, Yenice İlçesi sınırları içerisinde yer almaktadır. Karabük il merkezinin yaklaşık 30km kadar uzağında bulunan bu tümülüs, Gökbel Köyü'nde yüksek bir kayalığın zirvesinde yer almaktadır. Karabük ve çevresi Helenistik Dönem'de Paphlagonia olarak adlandırılmakta ve bölge ile aynı adı taşıyan Paphlagonia Krallığı'nun idari taksimatı altında bulunmaktaydı. Gökbel Köyü'nün hemen içinde yer alan bu tümülüs birçok defalar kaçak kazı girişimine maruz kalmıştır. Tümülüsün merkezinde dikdörtgen formu bir ön oda ve asıl mezar odası bulunmaktadır. Mezar odası yöresel kireç taşı bloklar kullanılarak inşa edilmiştir ve yön olarak da doğu batı doğrultuludur. Yapım tekniği ve elde edilen bulgulara göre bu tümülüsde bulunan mezar yapısı, MÖ.4. yüzyılın ortalarına tarihlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Karadeniz, Paphlagonia, Karabük, Helenistik, Tümülüs.

The Tumulus of Hamas Kıranı In Gökbel

Citation/©: Yıldırım, Şahin (2018). The Tumulus of Hamas Kıranı in Gökbel, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Symposium of AAHA, Special Issue, Year 11, Volume 2, October, 2018, ss.. 1295-1319

Abstract: The Yenice Hamas Kıranı tumulus is located near the village of Gökbel, which is 25km from the centre of the town in Kastamonu, in the western Black Sea region. The tumulus is located in the area known as Paphlagonia in ancient times. The tumulus has two chambers. The tomb structure lying in the centre of the tumulus. The tomb direction is east to West. The tumulus chambers were constructed with limestone blocks and formed with rectangular-planned. Unfortunately, this tumulus has been excavated many times by illegal

Makale Geliş Tarihi:28.09.2018 / Makale Kabul Tarihi:10.10.2018

Bu makale Turnitin programında kontrol edildi. This article was checked by Turnitin.

Bu makale ANARŞAN sempozyumunda sunulmuş aynı başlıklı bildirinin tam metnidir.

*Dr. Öğr. Üyesi, Bartın Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü, sahinyildirim@live.com

Bu tümülüsde 2015 yılında yürütülen araştırma çalışmalarına katkılarından dolayı Kastamonu Müzesi Müdüresi Nimet BAL'a teşekkür ederim.

excavators. The tomb structure, which has according to the architectural features, is dated to the in the middle of the 4th century BC.

Keywords: Black Sea, Paphlagonia, Karabük, Hellenistic, Tumulus.

I. TARİHİ COĞRAFYA

Antik çağlarda Paphlagonia, Karadeniz Bölgesi'nin Batı ve Orta bölümlerini kapsamaktaydı. Paphlagonia, Pontik Alpleri ile Kuzeydeki Asia Minor platosu arasında kalan dağlık bölgenin Türkler Anadolu'ya gelinceye kadarki kullanılan adıdır (Summerer ve von Kienlin, 2010, s. 195). Strabon, (Geographika, 12, 3, 9) bugün Bartın Irmağı adıyla bilinen Parthenios Irmağı'nın Paphlagonia'nın batı sınırını oluşturduğunu, doğu sınırının ise antik çağlarda Halys olarak bilinen Kızılırmak olduğunu belirtir. Roma Çağında yaşamış Plinius ise Bithynia bölgesindeki Herakleia Pontika kentinden sonra Tios-Tieion antik kentinin bulunduğunu ve kentin hemen doğusunda bulunan Billaios (Filyos) Çayı'ndan sonra, Paphlagoniaların geldiğini belirtmiş ve Paphlagonia'nın batı sınırının Billaios Irmağı ile birlikte başladığını ifade etmiştir. Bölgenin kuzey sınırını Karadeniz, güney sınırını ise, Galatia ve Phrygia oluşturmaktaydı. Paphlagonia'daki bilimsel arkeolojik araştırmalar Anadolu'nun diğer bölgelerine göre geç sayılabilecek bir tarihte, Cumhuriyet Dönemi ile birlikte başlamıştır. Bölgede yürütülen arkeolojik çalışmalar ile Paphlagonia tarihinin Orta Paleolitik Dönem'e kadar indiği ortaya çıkmıştır (Kökten, 1948; Kökten, 1951). Son yıllarda yürütülen araştırmaların sonuçları bölgenin kıyıda uzak iç kesimlerinde Neolitik, Kalkolitik ve Tunç Çağlarına tarihlendirilen birçok yerleşim yeri olduğunu göstermektedir (Özdoğan vd., 1997, 1998, 1999; Matthews ve Glatz, 2009). Orta Tunç Çağı'ndan itibaren bölgenin özellikle güney bölümlerinin Hitit Devleti'nin egemenliği altına girdiği anlaşılmaktadır. Hitit metinlerinde bölgenin kuzeyinde Pala, Kaşka gibi yerli kavimlerin buldukları da anlaşılmaktadır (Ünal, 2003, s. 48-63). Hititlerin tarih sahnesinden arkasında büyük bir kargaşa bırakarak çekilmesiyle birlikte bölge önce Phryg sonrasında ise Kimmer istilasına maruz kalmıştır (Ruge, 1949, s. 2516). Karyalı Herodotos (Historia, I, 16), bölgenin bir dönem Lydia Krallığı'nın egemenliği altına girdiğini de belirtmektedir. Ancak, Paphlagonia'nın bu dönemleri ile ilgili arkeolojik veriler oldukça kısıtlıdır.

Paphlagonia'nın kıyı kesimlerinde iç bölümlerden farklı olarak Grek kentleri de bulunmaktadır. Özellikle MÖ. 8. ve 6. yüzyıllar arasında yoğunlaşan Kolonizasyon hareketleri ile birlikte Karadeniz'in neredeyse bütün stratejik

doğal liman ve iç bölgelerle ulaşımaya elverişli olan ırmak ağzlarında yeni yeni kentler kurulmaya başlanılmıştır. Paphlagonia kıyılarındaki Sinope, Sesamos, Kromna, Kytoros, Ionopolis, Abanouteikhos gibi kentler bu dönem içerisinde ortaya çıkmışlar ve yürüttükleri ticari faaliyetlerle bölgenin ekonomik olarak gelişmesine çok önemli katkı sağlamışlardır(Tsetskhladze, 1994, s. 117; Tsetskhladze, 1998; Boardman, 1964, s. 245-267).

MÖ. 546 tarihi tüm Anadolu'da olduğu üzere bu bölge içinde çok önemli bir tarihtir. Bu tarihten itibaren Paphlagonia ve çevresinde Perslerin egemenliği başlar. Herodotos (Historia, I, 6), Pers egemenliği döneminde Paphlagonia Bölgesi'nin Phrygia Satraplığı'na bağlandığını belirtmektedir. Bölgenin Pers egemenliği döneminde yapılmış Kastamonu Evkaya, Donalar, Karabük Karakoyun ve Sinop Ambarkaya'daki gibi pek çok Akhaemenid etkili kaya mezarı, Pers Dönemi yerel aristokrasisinin varlıkları ile ilgili en önemli kalıntılar olarak dikkat çekerler (Karasalihoğlu, 2009; von Gall, 1966; Dökü, 2008)

Paphlagon kökenli yerli topluluklardan bahseden ilk antik kaynak ise, Homeros olmuştur. Homeros (İlyada, II 851-857), *“Erkek yürekli Pylaimenes komuta eder Paphlagonia'lılara gelmişler yaban katırlarıyla ünlü Enetler yurdundan, Kytoros'da ve Sesamos'da otururlar, Parthenios ırmağı çevresinde kurmuşlardır ünlü saraylarını, şehirleri Kromna, Aigialos ve yüksek Erythinoi'dur...”*. diye Paphlagonialıları Troia savaşında Troialıların müttefikleri arasındaki topluluklardan birisi olarak belirtmiştir. Paphlagonialılar'dan bahseden bir diğer antik kaynak ise Kariyalı Herodotos'tur. Herodotos (Historia, 7, 72), Anadolu'da Persler tarafından yürütülen işgal faaliyetleri sırasında Kroisos'un fethettiği halklardan birisinin Paphlagonialılar olduğunu belirtmektedir. Herodotos ayrıca Paphlagonialılar'ın MÖ.480'de Kserkses'in ordusuna asker verdiğini de eklemektedir. Ksenophon ise Anabasis'de (Anabasis, 6, 1,1), Paphlagonia hanedanlığının Perslerin tahta geçirdiği kişiler tarafından yönetildiğini aktarmaktadır. Bu hanedanlığın isimleri günümüze kadar gelebilmiş yöneticileri: Pylaimenes, Morzios, Thuys ve Otys'tir(Summerer ve von Kienlin, 2010, s. 195).

Anadolu, MÖ. 4. yüzyıla birlikte Büyük İskender'in egemenliği altına girmiştir (Ruge 1949, s. 2516). Strabon (Geographika, XII, 3. 41), İskender'in ölümünün ardından MÖ. 3. yüzyılın başlarında Karabük-Eskipazar yakınlarındaki Kimiata'da (Kimistine), Mithradates I Ktistes tarafından

Pontus Krallığı'nın kurulduğundan bahsetmektedir. Pontus Krallığı, zamanla yayılmacı bir politika izleyerek Anadolu'daki krallıkları bir bir ilhak etmeye başlar. İlhak edilen krallıkların arasında Paphlagonia krallığı da bulunmaktadır. Ancak bu oldubittiye Anadolu'yu ele geçirmek isteyen bir diğer büyük devlet olan Roma Cumhuriyeti göz yummaz ve kendi emperyal amaçları doğrultusunda bu duruma tepki gösterir.

Strabon (Geographika, XII, 3. 1), Paphlagonia'nın Pontus Kralı VI. Mithridates Eupator tarafından nasıl işgal edildiğini de aktarmaktadır. Notlarında Paphlagonia'nın uzun sayılabilecek bir süreden beri çeşitli hükümdarlar tarafından yönetildiğini ve Paphlagonia kral soyunun tükendiği aktarılmaktadır. Strabon, Pontos ve Bithynia toprakları arasına sıkışmış olan bu küçük ülkenin Mithridates ve Bithynia Kralı Nikomedes tarafından kolay bir şekilde ele geçirildiğini ve topraklarının bu iki krallık tarafından bölüşüldüğünü de belirtmektedir.

VI. Mithridates Eupator, Paphlagonia'nın ardından Galatia ile birlikte Kappadokia'yı da işgal eder. VI. Mithridates'in yürüttüğü bu işgal faaliyetlerine Roma'nın tepkisi çok sert olur. Roma Cumhuriyeti ile üç kez savaşan VI. Mithridates, MÖ. 63'te sonlanan en son savaşta Roma Cumhuriyeti'nin en önemli generallerinden Gnaeus Pompeius Magnus'a yenilir (Mitchell 1993, s. 33; Arslan 2007, s. 459). Pompeius Magnus'un zaferinden sonra Paphlagonia, yeni kurulan Pontus et Bithynia eyaletine bağlanır ve sonrasında da bölgedeki Romanizasyon faaliyetleri hız kazanır. Eski kentler Roma idari sistemi içerisine dâhil edilir. Bununla birlikte Paphlagonia'da bazı yeni kentler de kurulur. Bu şehirlerin arasında oldukça önemli bir yere sahip olan ve Amnias nehrinin üzerinde kurulan Pompeiopolis kenti, bir dönem eyalet başkentliğini de yürütür. Kent, Paphlagonia Bölgesi içerisinde "Metropolis Sebaste" yani Paphlagonia'nın ana şehri ve kutsal şehri olarak anılmaya başlar (Marek 1993, s. 63-71; Summerer ve von Kienlin 2010, s. 115). VI. Mithridates'in oğlu Pharnakes'in ölümünden sonra Paphlagonia ile birlikte Asia Minor'un neredeyse tamamı Roma egemenliği altına girmiştir (Højte 2009, s. 121; Magie, 1950, s. 369). Bölgede yükselişe geçen bir diğer önemli kent ise Karabük yakınlarındaki Eskipazar İlçesi sınırlarında bulunan Hadrianoupolis antik kentidir.

II. GÖKBEL HAMAS KIRANI TÛMÛLÛSÛ

TÛmÛlÛsler Paphlagonia'nın geneline dağılmış durumdadırlar ancak, Karabük, Kastamonu, Çankırı gibi Paphlagonia'nın iç bölgelerinde yer alan

eski yerleşim yerlerinde, kıyı bölgelerine oranla daha fazla sayıda tümülüs bulunmaktadır. Karabük ili ise, tümülüs yoğunluğu açısından Kastamonu'nun ardından bölgede ikinci sıradadır. Karabük'ün yoğun orman örtüsüne sahip küçük bir ilçesi olan Yenice sınırları içerisindeki Gökbel Köyü Hamas Kıranı Tümülüsü oldukça önemli bir yere sahiptir.

Hamas Kıranı tümülüsü, Gökbel Köyü'nün hemen içerisinde, köye oldukça hâkim yüksek bir tepenin üzerinde yer almaktadır (Resim 1). Tümülüsün korunan yüksekliği yaklaşık 8m, çapı ise 30m'dir. Tümülüsün deniz seviyesinden yüksekliği ise yaklaşık 570m olup, coğrafi koordinatlar olarak; 41° 12' 38" kuzey enlemi ile 32° 26' 38" doğu boylamı arasında bulunmaktadır. Ormanlık bir alan içerisinde yer alan bu tümülüs, birçok defa kaçak kazıya maruz kalmıştır. Bu kaçak kazılar neticesinde tümülüsün doğu yamacında açılan bir tünelle mezar odasına girilmiş, daha sonraları açılan bu tünel definciler tarafından genişletilerek mezar yapısının ön odasına ait giriş kapısı dışarıdan görülebilecek bir şekilde ortaya çıkarılmıştır.

A. Mezar Mimarisi

1. Dromos

Hamas Kıranı tümülüs altı mezar yapısı, dromos, ön oda ve asıl mezar odası olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Tümülüsün hemen doğu eteğinde, yüzey toprağının yaklaşık 1m kadar altında mezar yapısının dromosu ile ön odaya geçişi sağlayan giriş kapısı definciler tarafından ortaya çıkarılmıştır (Resim 2). Dromos doğu yönüne bakmaktadır. Paphlagonia mezar geleneğinde dromoslar genellikle güney, güneydoğu ya da doğu yönüne bakmaktadır (Yıldırım, 2016; Yıldırım, 2017). Dromosun çok önemli bir bölümü kaçak kazıcılar tarafından tahrip edilmiştir. Dromosa ait bloklar, tümülüsün hemen doğu eteğinde araziye dağıtılmış bir şekilde görülebilmektedir.

Kaçak kazıcıların bu yıkıcı faaliyetlerinden sadece dromosun kuzey duvarında bulunan iki üç sıra taş blok kurtulabilmiştir. Dromosun güney duvarında ise görülebilir durumda sağlam bir taş blok bulunmamaktadır. Ancak, dromosa ait sağlam kalmış taş bloklara daha alt kotlarda rastlama olasılığı da bulunmaktadır. İleride bu tümülüsde yürütülecek bir arkeolojik kazıyla dromosun yapısı hakkında daha fazla bilgi edinmek mümkündür.

Dromos'a ait taşlar ile ön oda ve asıl mezar odasında kullanılan taş blokların tümü yöresel kireç taşından imal edilmiştir. Dromosun yapımında kullanılan bu taş bloklar, mezar yapısının diğer odalarındaki muntazam örgünün aksine daha özensiz bir şekilde üst üste bindirilerek meydana getirilmişlerdir. Bundan dolayı dromosda belirgin bir duvar örgü tekniği göze çarpmamaktadır.

Arazideki kalıntılardan ve duvar izlerinden bu yapıda uzun bir dromosun tercih edilmediği anlaşılmaktadır. Dromosun ölçülebilen uzunluğu 2m, genişliği 1,5m kadardır. Dromosun yüksekliği tam olarak hesaplanamamakla birlikte, mezar yapısının ön odasının giriş kapısıyla bir kıyas yapıldığında 1,7m - 1,9m arasındaki bir ölçüde olduğu hesaplanmaktadır. Dromosun mezarın ön odasının girişi ile olan bağlantı izlerine bakıldığında bir üst örtü sistemine sahip olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bu üst örtü kaçak kazı faaliyetleri sırasında tamamen yok edilmiştir.

2. Ön Oda

Dromos'un ön oda ile birleştiği bölüm, aynı zamanda mezar yapısının ön odasının giriş kapısıdır. Kapı, söveler ve sövelerin bitiminden itibaren yukarıya doğru daralacak bir şekilde, düz taşıma tekniği kullanılarak meydana getirilen iki sıra taştan oluşturulmuştur (Resim 3). Söve üstünde yer alan taşlardan alttaki 32, üstteki taş blok ise 20cm yüksekliğe sahiptir. Ön odanın giriş kapısının bu söve üstü taşları, aynı zamanda bu ön odanın üst örtü organizasyonunu da meydana getirmektedirler. Söve üstü kapı taşlarının üzerinde ise 20cm kalınlığında 1,3m genişliğinde ve 1,3m derinliğindeki lento taşı yer almaktadır.

Ön odanın söveler arasında bulunan kapı açıklığı 80cm'dir. Yekpare bir şekilde yapılmış olan kapı sövelerinin genişlikleri 30 cm, derinlikleri de 60cm'dir. Sövelerin yükseklikleri ise toprağa gömülü oldukları için tam ölçülememiştir. Ancak ön odanın beden duvarları ile aynı ölçülere sahip olmalıdırlar. Mezar yapısının bu ön odası dikdörtgen planlıdır.

Mezar yapısının gerek ön odasında gerekse de asıl mezar odasında görülen taş işçiliği orthogonal stilde gerçekleştirilmiştir. Bu teknikte taşların yalnızca içe bakan yüzeyleri özenli bir şekilde işlenmiş, taşların dışarıda kalan ve tümülüs dolgusunun altında görülmeyen kısımları ise kaba bir şekilde bırakılmışlardır. Ön oda 1,8m uzunluğunda, 1,4m genişliğinde ve 1,8m yüksekliğinde dikdörtgen bir mekândan meydana getirilmiştir. Bu ön oda

içerisine kaçak kazıcıların doldurmuş olduğu moloz ve toprak dolgudan dolayı, mezar tabanında taş bir döşemenin var olup olmadığı anlaşılamamıştır. Ön oda tavan organizasyonu hariç toplamda dört sıra taştan meydana getirilmiştir(Resim 4, Çizim 1) Bu dört sıra taşın tabanda yer alan süpürgelik bölümü 27cm yüksekliğindedir. Süpürgeliğin hemen üzerinde bulunan ve yapıda ana beden duvarı görevi gören üst üste yerleştirilmiş iki blok taş ise isodomik duvar örgüsü tekniğindedir. Bu iki blok taşın her ikisinin de yükseklikleri 40 cm'dir. Bununla birlikte aynı duvarda taç görevini gören dördüncü blok taşın yüksekliği ise 33cm'dir. Bu taç bloğunun üzerinde 5cm kalınlığında bir silme de mevcuttur. Bu silme odanın dış giriş kapısı hariç geri kalan üç duvarının ön yüzlerinde bir bezeme unsuru olarak kullanılmıştır.

Hamas Kıranı tümülüsünün en önemli özelliği ise, hem ön odanın hem de asıl mezar odasının tavanlarında görülen üst örtü tekniğidir. Arkeoloji literatüründe yalancı kubbe, kırılmalı kuyruğu şeklinde kubbe ya da aykırı taşırma çatı örtüsü olarak bilinen bu üst örtü, her iki odanın tavanında mekânın tam ortasına gelecek şekilde konumlandırılmışlardır(Resim 5, Çizim 2).

Linear-Konsantrik taşırma ya da diğer adıyla aykırı taşırma tekniği kullanılarak oluşturulan ön odanın çatı örtüsünde üst üste üç sıra taş kullanılmıştır. Bu teknik, her iki oda da yapının taşıyıcı ana beden duvarlarının hemen üstüne uygulanmıştır. Buna göre, taşlar üst üste konulurken en alttan yukarıya doğru git gide daraltılarak çaprazlama şekilde yerleştirilmişlerdir. Böylece çatının yukarıya doğru olan mesafesi daraltılmış ve en sonunda ortaya çıkan dikdörtgen ve kare açıklıkların üzerleri de tek bir blok taşla kapatılarak yalancı bir kubbe meydana getirilmiştir. Hamas Kıranı tümülüsünün ön odasında aykırı taşırma tekniği kullanılarak oluşturulan bu çatı örtüsü 1,4m yükseklikten itibaren başlamaktadır. Ön odanın üst örtüsünde sırasıyla 20cm, 21cm ve 20 cm olarak meydana getirilmiş çapraz taş yükseklikleri ile birlikte çatı yüksekliği toplamı 61cm olarak ölçülmüştür. Üst örtüdeki 30 x 45 cm ölçülerindeki dikdörtgen kubbe açıklığının üstünü örten 20 cm yüksekliğindeki kapak taşının eklenmesiyle birlikte içte 1,8m olarak ölçülen tavan yüksekliği, dışta 2 metreye kadar ulaşmıştır.

3. Mezar Odası

Hamas Kıranı tümülüsünün ön odasından asıl mezar odasına girişi sağlayan kapı, yekpare üzerinde herhangi bir bezeme ya da silme olmayan iki adet söve ile bunların üzerine bindirilmiş bir lentodan oluşmaktadır(Resim 6, Çizim 3). Kapı söveleri 1,4m yüksekliğinde olup, söveler arası kapı aralığı ise 72cm'dir. Sövelerin üzerine oturduğu eşik taşının yüksekliği ise 60cm'dir. Mezar odasının ön oda girişinde, doğuya bakan söve ön yüzlerinin her ikisinin de ortalarında 6cm uzunluğunda, 2cm genişliğinde olasılıkla mezar odasının kapı kanatlarının sabitlenmesine yarayan yuva delikleri bulunmaktadır. Büyük ihtimalle metal bir zıvana ile kapı kanatları sövelere bağlanmıştı(Resim 7). Bu kapı kanatlarının oturtuldukları yuva yerleri ise sağlam durumdadır. Sövelerin her iki yanlarındaki duvarda 15cm'lik bir çıkıntı şeklinde oluşturulmuşlardır. Kapı kanatlarına ait blokların kalıntılarına ise hem kapı eşiğinde hem de mezar odasının içinde parçalanmış bir şekilde rastlanılmaktadır. Bu kapı kanatlarının cidarları kapı yuvaları ile uyumlu olup 15cm'dirler.

Hamas Kıranı tümülüsünün asıl mezar odası da tıpkı ön oda gibi orthogonal teknikte ve üst üste beş sıra yerel kireçtaşı blok kullanılarak meydana getirilmiştir(Resim 8, 9 Çizim 1). Ancak bu bloklar ön odaya oranla daha büyük ölçülere sahiptir. Asıl mezar odası 2,4m uzunluğunda, 1,7m genişliğinde ve yaklaşık 2,35m'lik bir tavan yüksekliği bulunan dikdörtgen bir mekândan meydana getirilmiştir. Mezar odasının tabanında bir taş döşeme bulunmadığı zemininin sıkıştırılmış topraktan meydana getirildiği definecilerin açmış oldukları kaçak kazı çukurlarından anlaşılmaktadır. Asıl mezar odasında ön odaya oranla bir sıra daha fazla taş kullanılmıştır. Ancak bu taş sırası fazlalığı asıl mezar odasının ön odaya oranla daha düşük bir kotta inşa edilmesinden kaynaklanmaktadır. Esasen ön oda ile asıl mezar odası inşa edilirken, ilk önce daha düşük kotta bulunan asıl mezar odasının inşa edildiği sonrasında da ön odanın yapıya eklemeli olduğu duvarların birleşim yerlerinden anlaşılmaktadır.

Bununla birlikte ön oda ile asıl mezar odasında kullanılan blokların ölçülerinin birbirlerinden farklı olduğu görülür. Asıl mezar odası, ön odaya oranla daha büyük ölçülerdeki taşların bir araya getirilmesiyle oluşturulmuştur. Asıl mezar odasında tabandan itibaren ölçülebilen taş yükseklikleri ise şöyledir: Taban seviyesinde bulunan ve aynı zamanda süpürgelik işlevi de gören blok 27cm yüksekliğindedir. Süpürgelik üstünde

bulunan ve mezar odasının ana beden duvarlarını oluşturan bloklardan en alttaki taş yüksekliği 40cm'dir. Bunun üzerinde yer alan iki blok taşın yükseklikleri eşit olup her ikisi de 50cm yüksekliğindedir. Üstte taç vazifesi gören silmeli blok taşın yüksekliği de yine en alttaki blok gibi 27cm'dir.

Mezar odasının üst örtüsü de tıpkı ön odadaki gibi linear konsantrik taşıma ya da diğer adıyla aykırı taşıma tekniğinde inşa edilmiştir(Resim 10, Çizim 2). Hem ön odanın hem de asıl mezar odasının tavanlarındaki baklava dilimini andıran ilk sıra blok taşların uçları, doğuda, kapı girişlerinin olduğu bölümlerde aralık bırakılmışlardır. Batı yönüne bakan blok taşların uçları ise kapalıdır. Mezar odasının üst örtüsü 1,94m yükseklikten itibaren başlamaktadır. Mezar odasının üst örtüsünde sırasıyla 20cm, 22cm ve 19 cm olarak meydana getirilmiş çapraz taş yükseklikleri ile birlikte çatı yüksekliği toplamı 61cm olarak ölçülmüştür. Asıl mezar odasında da tıpkı ön odadaki gibi üst örtünün kubbe açıklığı 20 cm yüksekliğindeki bir kapak taşının eklenmesiyle kapatılmıştır. Bu kapak taşının eklenmesi ile birlikte içte 1,8m olarak ölçülen tavan yüksekliği, yapının dış tarafında 2,55 m'ye kadar ulaşmıştır. Tavanı meydana getiren blokların bazıları, tümülüs dolgusunun ağırlığına dayanamayarak kırılmışlardır.

Bununla birlikte bir zamanlar mezar odasının içinde mezar sahibinin mezarıyla bağlantılı olabilecek bir kline, lahit ya da mezarla bağlantılı olabilecek başka bir emareye rastlanılmamıştır. Belki mezara ait kalıntılar kaçak kazıcılar tarafından tahrip edilerek tümülüs dışarısına çıkarıldı ya da asıl mezar odasının zemininin toprak olmasından dolayı bir inhumasyon gömünün varlığı söz konusuydu ancak elimizde herhangi bir veri olmaması mezar türü hakkında yorum yapmayı oldukça güçleştirmektedir. Gerek ön oda gerekse de asıl mezar odasının bazı duvarları defineciler tarafından başka bir oda bulabilmek amacıyla kırılarak tahrip edilmişlerdir(Resim 11, çizim 4).

III. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Paphlagonia bölgesi yazımızın giriş bölümünde de belirtildiği üzere tümülüs yoğunluğu açısından oldukça zengindir(Leonhard, 1915, s.141, 225; Jacopi, 1937, s. 3-26; Jacopi, 1938, s. 3-43; Gökoğlu, 1952, s. 47-57; von Gall, 1966, s. 114-115; Belke, 1996, s. 203; Marek, 2003, s. 28; Marek, 2007, Matthews and Glatz, 2009; Johnson, 2010). Özellikle Pompeiopolis antik kentinin bulunduğu Taşköprü ve çevresi, bölgede tümülüs yoğunluğunun açısından çok yoğun bir bölgedir. Paphlagonia'da Taşköprü'den sonra

Safranbolu, Eflani, Ovacuma, Daday, Çankırı ve Boyabat çevresinde de çok sayıda tümülüs bulunmaktadır.

Erken Demir Çağı'ndaki göçlerle Balkanlar üzerinden Trakya ve Anadolu'ya gelen Trak orjinli(Vassileva, 2012, 243-244) kavimlerinden birisi olan Paphlagonialıların bölgeye gelirken beraberlerinde tümülüs tipi mezarları da getirdikleri anlaşılmaktadır. Paphlagonia'daki tümülüslerden kazı sonuçları henüz yayımlanmamış olan ve Erken Demir Çağı'na tarihlendirilen Kastamonu, Daday, Elmayazı Köyü'ndeki Kadironbaşı Tümülüsü hariç neredeyse hepsi Hellenistik ve Roma Çağlarında inşa edilmişlerdir. Paphlagonia aynı zamanda kaya mezarlarının yoğunluğuyla da dikkati çeker. Özellikle de MÖ. 5 ve 4. yüzyıllara tarihlenen Pers etkisindeki Donalar, Salarköy, Terelik, ve Karakoyunlu gibi anıtsal ölçülerdeki kaya mezarları, bölgenin mezar geleneği açısından oldukça önemli örneklerdir (Summerer ve von Kienlin, 2010, s. 195-222; Dökü, 2008; Karasalihoğlu, 2009, s. 54-71; Vassileva, 2012, 243-252) (Resim 12).

Paphlagonia tümülüs altı mezar mimarisinde birçok farklı tip ve türde tümülüs altı mezar odası örneği vardır(Yıldırım, 2015; Yıldırım, 2016; Yıldırım, 2017). Özellikle Geç Klasik ve Erken Hellenistik dönemlere tarihlendirilen mezar odalarında görülen bazı uygulamalar, Trakya(Yıldırım, 2008; Yıldırım, 2016) ve Bithynia örnekleri ile oldukça benzeşmektedir. Paphlagonia'da Karabük'e bağlı Yenice, Safranbolu, Eflani ve Kastamonu'ya bağlı Daday, Araç ilçelerindeki köylerde bulunan tümülüslerin çok önemli bir bölümünde, Trakya ve Bithynia tümülüsleri ile çağdaş ve benzer mimariye(Yuvarlak ya da dörtgen planlı mezar odaları) sahip tümülüs altı mezar odaları bulunmaktadır. Ancak, mezar tiplerinin çeşitliliği açısından Paphlagonia tümülüsleri, Trakya ve Bithynia tümülüslerine oranla çok daha zengindir.

Paphlagonia'da bilimsel arkeolojik kazıların oldukça yetersiz olması tarihlendirmeye büyük bir engel teşkil etse de, bu bölgede Hellenistik Dönem'de yerel aristokrasi arasında tümülüs tipi mezarların kullanımının arttığını gösteren birçok örnek bulunmaktadır. Paphlagonia tümülüslerinde tek başına lahit ve doğrudan inhumasyon gömü gibi örneklerin yoğunluğu da bölgesel ve yöresel geleneklere göre değişiklik göstermektedir.

Ancak, Hamas Kıranı Tümülüsü sahip olduğu farklı üst örtüsü ile Paphlagonia'daki diğer tümülüs altı mezar odalarından ayrılmaktadır. Bölgedeki bindirme tavan, linear konsantrik taşıma ya da bir başka adıyla

aykırı taşıma tekniğinde bir üst örtüye sahip olan tek tümülüs altı mezar yapısıdır. Bu tip üst örtüye sahip tümülüs altı mezar yapılarına İonia, Bithynia, Galatia ve Thrakia'da sık rastlanılmaktadır. Anadolu'daki bu tipteki en erken örnek Efes yakınlarındaki Belevi tümülüsündedir. MÖ. 6. yüzyıla tarihlendirilen (Mansel, 1943, s. 46, 48; Kasper, 1978, s. 393-394; Archibald 1998, 284) Belevi tümülüsündeki mezar yapısının ön odasının üst örtüsü, aykırı taşıma tekniğindedir ve iki sıra taştan meydana getirilmiştir. Bu, diagonal bindirme prensibine göre oluşturulan kubbe örtüsünün Hellenistik Dönemle birlikte yaygınlaştığı görülmektedir. Batı Anadolu'da çok erken dönemlerden beri ahşap konut mimarisinde kullanılan bu çatı tipinin zamanla taş yapılara uyarlandığı belirtilmektedir (Mansel, 1943, 53; Mansel, 1974, 189; Fedak 1990, 171; Theodossiev, 2007, s. 603). Buna dair ahşaptan yapılmış örnekler Anadolu'da halen kullanılmaktadır. Selçuklu Dönemi'nden bu güne tarihlenen, üst örtüsünde aykırı taşıma tekniğiyle inşa edilmiş kubbe ya da tavan bulunan birçok dini ve sivil mimarlık yapısına İzmir, Erzurum, Erzincan, Malatya, Kars, Bayburt, Gümüşhane, Bitlis ve Artvin gibi illerde rastlamak mümkündür (Karpuz, 1984, s.28). Buralarda görülen örnekler, bu üst örtü tipinin Anadolu mimarisinde oldukça uzun bir süre kullanıldığının bir göstergesi olarak da değerlendirilebilir.

Aykırı taşıma tekniğiyle inşa edilmiş bir tümülüs altı mezar yapısıyla Türkiye Trakyası'nda henüz karşılaşmamış olsa da, Bulgaristan'da Mezek'deki Kurtkale tümülüsünde, Plovdiv yakınlarındaki Golemija Ajgar köyündeki bir tümülüsde ve Strelcha'daki Zhaba tümülüsünde Hamas Kıranı Tümülüsü ile benzer teknikte meydana getirilmiş üst örtü örnekleri bulunmaktadır. Bulgaristan'da bulunan bu örnekler MÖ. 4. yüzyılın sonu ile MÖ.3. yüzyılın başlarına tarihlendirilmektedir (Theodossiev, 2007, s. 603). Yine Bulgaristan'da Shipka yakınlarında bulunan ve MÖ. 4. yüzyılın son çeyreğine tarihlendirilen Ostrusha tümülüsündeki lahit biçimli mezar odasının tavanı da aykırı taşıma tekniği görünümü verilmiştir. Ostrusha tümülüsünde görülen imitasyon üst örtü, bu yönüyle Bulgaristan'daki diğer aykırı taşıma çatılardan ayrılmaktadır (Kitov, 1994; Theodossiev, 2007, 606; Vassileva, 2012, 247).

Anadolu'da aykırı taşıma teknikli üst örtüye sahip çok sayıda tümülüs altı mezar odası bulunmaktadır. Bithynia'da bulunan örnekler arasında Mansel tarafından yayımlanan Gemlik tümülüsü MÖ. 4. yüzyılın ortalarına tarihlendirilmektedir (Mansel, 1974, s. 181-190; Theodossiev, 2007, s. 602-

604). Yine Arif Müfid Mansel tarafından MÖ. 4. yüzyılın ortalarına tarihlendirilen Mudanya tümülüsü de aykırı taşırma kubbeli mezar odalarının Anadolu'daki en önemli örnekleri arasında bulunur(Mansel, 1944; Mansel, 1946, s. 1-12). Bithynia'da, Mansel tarafından aykırı taşırma üst örtülü mezarlar arasında verilen Balıkesir Kepsut ile Manisa Musahocaköy'de bulunan tümülüs altı mezar yapıları da Hellenistik Dönem'e tarihlendirilmektedirler(Mansel, 1974, s. 185, 187).

Bunlara ek olarak Bursa il merkezinde yürütülen kurtarma kazılarında bulunan aykırı taşırma üst örtülü Görükle tümülüs altı mezar odası içindeki buluntulardan dolayı MÖ. 2. yüzyıla tarihlendirilmiştir(Şahin, 2009, s. 30; Şahin, 2012, s. 51).

MÖ. 4. yüzyıla tarihlendirilen bir başka örnek ise Bithynia dışında Phrygia'da bulunmaktadır. Eskişehir'de, İğdir Köyü sınırlarında bulunan bir tümülüsde aykırı taşırma üst örtülü bir mezar yapısı ortaya çıkarılmıştır. Bu tümülüs seramik buluntularından ötürü MÖ. 4. yüzyıla tarihlendirilmiştir(Tokgöz, 1975, s. 152). Yine Phrygia'da, Hierapolis antik kentinde bulunan dairesel krepisli TP1 ve TP92 adı verilen iki tümülüsün mezar odalarında da aykırı taşırma tekniğinde yapılmış bir üst örtüye rastlanılmıştır. Hierapolis'in dairesel krepisli tümülüslerinin üst örtüleri, bu iki tümülüs altı mezar yapısı hariç tonoz şeklindedir ancak Ronchetta, bu iki tümülüsünde üst örtülerinin tonoz şeklinde yapılmama nedenini yüksek maliyet giderleri olarak göstermektedir. Aykırı taşırma kubbeğe sahip her iki tümülüs de Geç Hellenistik Dönem'e tarihlendirilmektedir. (Ronchetta, 2016, s. 584-587).

Galatia'da da aykırı taşırma üst örtülü birçok tümülüs altı mezar yapısı bulunmaktadır. Bunlar arasında en önemlisi Remzi Oğuz Arık tarafından kazılan Karalar C tümülüsüdür (Arık, 1934, s. 162-165). Karalar C tümülüs altı mezarın hem ön odasının hem de arka odasının üst örtüleri, Hamas Kıranı tümülüsünde de görüldüğü üzere aykırı taşırma tekniğiyle oluşturulmuştur. Aynı şekilde Phrygia'nın başkenti Gordion'da Amerikalılar tarafından yürütülen kazılarda "O Tümülüsü" adı verilen yığma tepenin altında da aykırı taşırma teknikli iki odalı bir mezar yapısı ortaya çıkarılmıştır. Bu mezarın da hem ön oda hem de asıl mezar odalarının üst örtülerinde aykırı taşırma teknikli üst örtü uygulanmıştır. Ortaya çıkarılan bu mezar yapısı, Amerikalılar tarafından MÖ. 2-1. yüzyıllar arasına tarihlendirilmiştir (Young, 1956, s. 251). Bu tipin yine yakın bir benzerine

Ankara İli, Nallıhan İlçesi, Yalacık Köyü yakınlarında rastlanılmıştır. Bu ortaya çıkarılan tümülüs altı mezar odası da yine Galatlarla ilişkilendirilmekte ve MÖ. 2-1. yüzyıllar arasına tarihlendirilmektedir (Mermerci-Yağcı, 1991, s. 165).

Ancak, Belevi tümülüsünün ön odasıyla başlayan bu farklı üst örtü tipinin köken olarak Thrakia ya da Galatia ile değil de Ege dünyası ile bağlantılı olması daha kuvvetli bir ihtimaldir(Mansel, 1943, s. 25-34; Mansel, 1946, s. 9). Hellenistik Dönem’de Batı Anadolu’dan mezar mimarisinde uzmanlaşmış taşçı ustaları ve mimarların, Thrakia ve çevresindeki tümülüslerin inşasında aktif bir şekilde rol aldıklarına yönelik olarak son yıllarda yapılmış oldukça ciddi araştırmalar bulunmaktadır(Tsetskhladze, 2005, s. 37-94; Yıldırım, 2008, 67). Olasılıkla bu gezici ustalar ve mimarlar aykırı taşırma üst örtülü bu mezar tipini Thrakia’ya da götürdüler. Galatlar’ın da bu mezar tipini Thrakia’da görmüş ve benimsemiş olmaları daha yüksek bir ihtimal olarak görülmektedir(Rousseva, 2000, s. 116-117; Mitchell, 2001, s. 55-58). Galatlar tarafından tarafından ister Thrakia’da isterse Anadolu’da tercih edilip benimsenmiş olsun, bu mezar üst örtü tipinin çıkış yerinin Batı Anadolu kökenli olması hiç de şaşırtıcı olmayacaktır.

Aykırı taşırma teknikli üst örtüye Anadolu’da sadece tümülüslerde rastlanılmamaktadır. Tümülüs örneklerine oranla çok daha geç bir döneme MS. 2. yüzyıla tarihlendirilen Milas’daki Gümüşkesen gömü anıtı da aykırı taşırma tekniğindeki çatı organizasyonuyla dikkati çekmektedir(Mansel, 1946, s. 9; Fedak, 1990, s. 171).

Hamas Kıranı tümülüsü birçok defalar kaçak kazılara maruz kaldığı için tarihlemeyi kolaylaştıracak herhangi bir bulgu elde etmek mümkün olmamıştır. Bu mezarı tarihlendirmeye yardımcı olabilecek bölgedeki yegane örnek ise bir tümülüs altı mezar odası olmayıp, kaya mezarıdır. Paphlagonia’da, Safranbolu ilçesi sınırları içerisinde yer alan bu kaya mezarında Phryg ve Pers etkileşimleri görülür(von Gall, 1966, 73-82; Johnson, 2010, 353; Vassileva, 2012, 145). Bu kaya mezarın karşılıklı anta duvarlarındaki pilasterlerin arasında üç adet sütun bulunmaktadır. Yapının üçgen alınlıklı fasadında Phryg etkisi sezilir. Sütun başlık ve kaidelerinde de Akhamenid etkisi dikkati çeker. Karakoyunlu kaya mezarının iç yapısında beş ayrı mezar odası vardır(Çizim 5). Üst katta bulunan iki mezar odasından kuzeydeki odanın tavanında, ana kayaya oyulmuş, beş kademedan oluşan aykırı taşırma teknikli bir üst örtü tezyinatı bulunmaktadır(Resim 13, Çizim

6). Mimari özelliklerinden dolayı bu kaya mezarı araştırmacılar tarafından MÖ. 4. yüzyılın ortalarına tarihlendirilmektedir(Fedak, 1990, 170-172; Johnson, 2010, s. 353; von Gall, 1966, s. 73-82; Vassileva, 2012, 247). Ayrıca bölgedeki tümülüsler üzerinde yürütülen arkeolojik araştırmalar, bunların önemli bir bölümünün MÖ. 4. yüzyıl civarında inşa edildiklerini göstermektedir. Bu ve buna benzer bulgular, Hamas Kıranı Tümülüsü'nün MÖ. 4. yüzyılın ortalarına tarihlendirilebileceğini düşündürmektedir.

İleride bu tümülüsde gerçekleştirilecek bir kurtarma kazısı ile yapıyı kesin bir şekilde tarihlemeye yardımcı olabilecek verilerin elde edilmesi mümkün olacaktır.

ANTİK KAYNAKÇA

Herodotos, *Herodot Tarihi*. Çev. M. Ökmen, İstanbul, 1991.

Homeros, *İlyada*. Çev. A. Erhat-A. Kadir, İstanbul, 1994.

Strabon, *Coğrafya*. Çev. A. Pekman, İstanbul, 2003.

Pausanias, *Description of Greece*. Vol. IV, Çev. W. H. S. Jones.

Plinius, *Doğa Tarihi*. Çev. İ. Pastırmacı, İstanbul, 2017.

KAYNAKÇA

Archibald, Z. S. (1998), *The Odrysian Kingdom of Thrace*, Oxford Monographs Classical Archaeology, Clarendon Press, Oxford.

Arik, R. O. (1934), *Karalar Hafriyatı*, *TAD*, 2: s. 102-165, Ankara.

Arslan, M. (2007), *Mithradates VI. Eupator: Roma'nın Büyük Düşmanı*, Odin Yayıncılık, İstanbul.

Belke, K. (1996), *Paphlagonien und Honōrias*, *Tabula Imperii Byzantini* 9. Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien.

Boardman, J.(1964), *The Greeks Overseas*, Thames and Hudson, London.

Dökü, F. E. (2008), *Paphlagonia Bölgesi Kaya Mezarları ve Kaya Tapınakları*. Yayımlanmamış Doktora tezi, Akdeniz Üniversitesi. Antalya.

Dökü, F. E., Dinç, G. ve Şimşek, F. (2010), *Paflagonya Heykelleri Hakkında Notlar*. Ege Yayınları, İstanbul.

- Fedak, J. (1990,) *Monumental Tombs of the Hellenistic Age A Study of Selected Tombs from Pre-Classical to the Early Imperial Era*, University of Toronto Press, Toronto.
- Gökoğlu, A. (1952), *Paflagonya: Gayri Menkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi*. Doğrusöz Matbaası, Kastamonu.
- Højte, J. M. (2009), *Mithridates VI and The Pontic Kingdom*, Højte, J. M. (ed.), *Black Sea Studies* 9: s. 95-107. Gylling.
- Jacopi, G. (1937), *Mission e archeologica italiana in Anatolia relazione sulla prima campagna esplorativa*, *Bollettino del Reale Istituti di Archeologia e Storiadell'Arte* 7: s. 3-26.
- Jacopi, G. (1938), *Esplorazioni e studi in Paflagoniae Cappadocia*, *Bollettino del Reale Istituti di Archeologia e Storiadell'Arte* 8: s. 3-43.
- Johnson, P. (2010), *Landscapes of Achaemenid Paphlagonia*. Yayınlanmamış doktora tezi, University of Pennsylvania.
- Karasalihoğlu, M. (2009), *Paphlagonia Kaya Mezarları. Üsküdar'a Kadar Kastamonu*: s. 54-71. İstanbul.
- Karpuz, H. (1984), *Türk İslam Mesken Mimarisinde Erzurum Evleri*. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Kasper, S. (1978), *Der Tumulus von Belevi*, *The Proceedings of the Xth International Congress of Classical Archaeology Ankara-İzmir 23-30/IX/1973*, Ekrem Akurgal (ed.): s. 393-394, Ankara.
- Kitov, G. (1994), *Trakiiski grobnichno-kultov kompleks v mogilata Ostrusha krai Shipka*. İçinde *Problemi na Izkustvoto* 27/4: s. 12-20, Sofya.
- Kökten, İ. K. (1948), *1947 Yılı Tarihöncesi Araştırmaları*. *Belleten*, Cilt: XII, Sayı45: s. 223-226.
- Kökten, İ. K. (1951), *Kuzeybatı Anadolu'nun Tarihöncesi Hakkında Yeni Gözlemler*, *DTCF Dergisi* IX, Sayı 3: s. 201-209.
- Leonhard, R. (1915), *Paphlagonia; Reisen und Forschungen im nörlichen Kleinasien*. De Gruyter, Berlin.
- Magie, D. (1950), *Roman Rule in Asia Minor to the End of the Third Century After Christ*. II vols. Princeton University Press, Princeton.

- Mansel, A. M. (1943), Trakya Kırklareli Kubbeli Mezarları ve Sahte Kubbe ve Kemer Problemi, TTK Basımevi, Ankara.
- Mansel, A. M. (1944), Mudanya Hafriyatına Dair Kısa Rapor, Belleten, 8/29: s. 147-148, Ankara.
- Mansel, A. M. (1946), Mudanya Mezar Binası, Belleten, 10/37: s. 1-12, Ankara.
- Mansel, A. M. (1974), Gemlik Tümülüs Mezarı, Belleten, 38/150: s. 181-190, Ankara.
- Marek, C.(1993), *Stadt, Äraund Territorium in Pontus-Bithynia und Nord-Galatia*, Istanbuler Forschungen, Tübingen.
- Marek, C. (2003), *Pontus et Bithynia; die Römischen Provinzen im norden Kleinasiens*. Zabern, Mainz.
- Marek, C. (2007) Paphlagonia, BNP, 10, H. Cancik, H.Schneider(eds.): s. 477-479, Boston, Brill.
- Matthews, R. ve Glatz, C. (2009), *At empires' edge; Project Paphlagonia, regional survey in North central Turkey*. British Institute of Archaeology at Ankara, London.
- Mitchell, S. (1993), *Anatolia: Land, Men, and Gods in Asia Minor. Vol. I: The Celts and the Impact of Roman Rule*, Oxford University Press, Oxford.
- Mitchell, S. (2001), *Anatolia Land Men and Gods in Asia Minor I: The Celts and the Impact of Roman Rule*, Clarendon Press, Oxford.
- Özdoğan A., Marro C., Tibet, A.(1997), Kastamonu Yüzey Araştırması 1995 Yılı Çalışmaları, *Araştırma Sonuçları Toplantısı 14.2*: s. 303-330. Kültür Bakanlığı Yayınevi, Ankara.
- Özdoğan A., Marro C., Tibet, A., Kuzucuoğlu, C. (1998), Kastamonu Yüzey Araştırması 1996 Yılı Çalışmaları, *Araştırma Sonuçları Toplantısı 15.2*: s. 63-104. Kültür Bakanlığı Yayınevi, Ankara.
- Özdoğan A., Marro C., Tibet, A. (1999), Kastamonu Yüzey Araştırması 1997 Yılı Çalışmaları, *Araştırma Sonuçları Toplantısı 16.2*: s. 219-244. Kültür Bakanlığı Yayınevi, Ankara.
- Ronchetti, D. 2016), The Significance of the Tumulus Burial among the Funeral Buildings of Hierapolis og Phrygia, içinde Tumulus as Sema: Space, Politics, Culture and Religion in the First Millenium BC, Henry, O., Kelp, U.(Eds.): s. 513-588, Berlin.

- Rousseva, M. (2000), *Thracian Cult Architecture in Bulgaria*, Sofia-Jambol.
- Ruge, W. (1949), Paphlagonia, *RE*, XVIII: s. 2516-2537. Stuttgart.
- Summerer, L. (2011). Pompeiopolis I: Eine Zwischen bilanznach fünf Kampagnen (2006-2010). L. Summerer (ed.): s. 3-15. Langeweissbach.
- Summerer, L. ve Von Kienlin, A.(2010), Achaemenid Impact in Paphlagonia: Rupestral Tombs in the Amnias Valley. J. Nieling and E. Rehm (eds), *Achaemenid Impact in the Black Sea Communication of Powers*: s. 195-222. Gylling.
- Summerer, L. ve Von Kienlin, A. (2013), Pompeiopolis: The Metropolis of Paphlagonia. Bru, Hadrien (ed.), *L' Anatolie des peuples, descités et descultures: Ilemillénaire av. J.-C. – Ve siècleap. J.-C. ; colloque international de Besançon - 26 - 27 novembre 2010. Band 2: Approches locales et régionales*: s.115-126. Presses Univ. De Franche-Comté, Besançon.
- Şahin, M. (2009), Görükle Mezarı Kurtarma Kazısı 2006 Yılı Sonuç Raporu, Kazı Sonuçları Toplantısı, 30/ 4, s. 25-38, Ankara.
- Şahin, M.(2012), Kırlangıç Kuyruğu Çatılı Görükle Mezarı, *Bursa'da Zaman*, 2: s. 51-53, Bursa.
- Theodossiev, N. (2000), *North-Western Thrace from the Fifth to First Centuries BC*. BAR Series, Oxford.
- Theodossiev, N.(2007), The Lantern-Roofed Tombs in Thrace and Anatolia: Some Evidence about Cultural Relations and Interaction in the East Mediterranean, *in Thrace in the Graeco-Roman World: Proceedings of the 10th International Congress on Thracology, Komotini Alexandroupolis, 18-23 October 2005*, A. Iakovidou (ed.) National Hellenic Research Foundation: s. 602-613, Athens.
- Tokgöz, D. (1975), İğdır Tümülsü Kazısı Raporu, *TAD*, 22/2: s. 151-157, Ankara.
- Tsetschladze, Gocha R. (1994), Greek Penetration of the Black Sea, *The Archaeology of Greek Colonization. Essays Dedicated to Sir John Boardman*, G. Tsetschladze, Franco De Angelis (eds.), Oxford University Committee for Archaeology, Monograph 40: s. 111-135, Oxford.
- Tsetschladze, G. (1998), The Greek Colonization of the Black Sea Area: Stages, Models, and Native Population, *The Greek Colonization of the Black Sea Area: Historical Interpretation of Archaeology*, Franz Steiner Verlag Stuttgart, Stuttgart.

- Tsetskhladze, G. R. (2005), İskit ile Thrak Kral ve Seçkin Mezarlarını Kim İnşa Etti?, S. Atasoy (ed.), *Karadeniz'in Tarih ve Arkeolojisi Üzerine*: s. 37-94. Ege Yayınları, İstanbul.
- Ünal, A. (2003), *Hititler Devrinde Anadolu II*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Vassileva, M. (2012), The Rock-Cut Monuments Of Phrygia, Paphlagonia and Thrace: A Comparative Overview. The Black Sea, Paphlagonia, Pontus and Phrygia in Antiquity, Aspects of archaeology and ancient history, Tsetskhladze, G. R. (ed.), BAR International Series 2432: s. 243-252, Oxford.
- Von Gall, H. (1966), *Die Paphlagonischen Felsgräber; eine Studie zur kleinasiatischen Kunst geschichte*. Istanbul Mitteilungen, Tübingen.
- Wace, A. J. B. (1956), Mycenae 1939-1955. Part I. preliminary report on the excavations of 1955, *Annual of the British School at Athens* 51: s. 103-122.
- Yıldırım, Ş. (2008), *Doğu Trakya'da Mezar Tepelerinin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi*. Ankara Üniversitesi Yayınevi, Ankara.
- Yıldırım, Ş. (2016), The Emergence and the Development of Tumuli in Eastern Thrace, içinde *Tumulus as Sema: Space, Politics, Culture and Religion in the First Millenium BC*, Henry, O., Kelp, U.(Eds.): s. 359-372, Berlin.
- Yıldırım, Ş. (2015), The Rescue Excavation of the Selmanlı Tumulus in Kastamonu, The Danubian Lands Between the Black, Aegean and Adriatic Seas (7th Century BC-10th Century AD) Proceedings of the Fifth International Congress on Black Sea Antiquities, G. R. Tsetskhladze, A. Avram, J. Hargrave (eds.): s. 445-452, Oxford.
- Yıldırım, Ş. (2016), The Rescue Excavation of the Hacilarobası Tumulus, The Black Sea in the Light of New Archaeological Data and Theoretical Approaches Proceedings of the 2nd International Workshop on the Black Sea in Antiquity, M. Manoledakis (ed.): s. 225-238, Oxford.
- Yıldırım, Ş. (2017), Paphlagonia'da Bir Tholos Mezar: Kayı Köyü Tümülüsü, *Arkeoloji ve Sanat Yayınları* 155: s. 127-140, İstanbul.
- Young, R. S. (1956), The Campaign of 1955 at Gordion: Preliminary Report, *AJA*, 60/3: s. 249-266.
- Young, R. S. 1981. *Three Great Early Tumuli*. University of Pennsylvania Press, Philadelphia.

Resim 1: Hamas Kıranı Tümülüsü doğudan görünüm(Ş. Yıldırım).

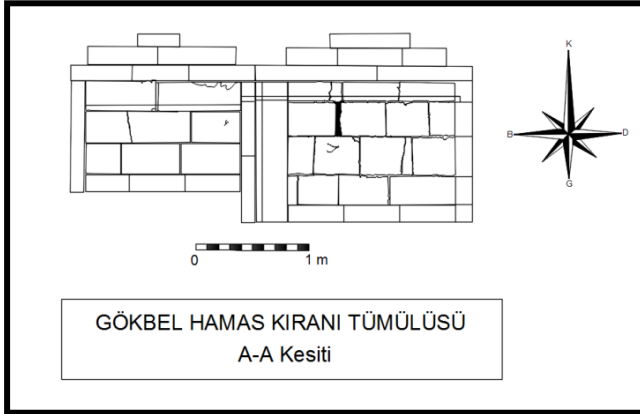
Resim 2: Hamas Kıranı Tümülüsünün parçalanmış dromosu ve ön odanın giriş kapısı(Ş. Yıldırım).

Resim 3: Ön oda girişi ve ön odanın batıdan doğuya görünümü (T. Alsan).

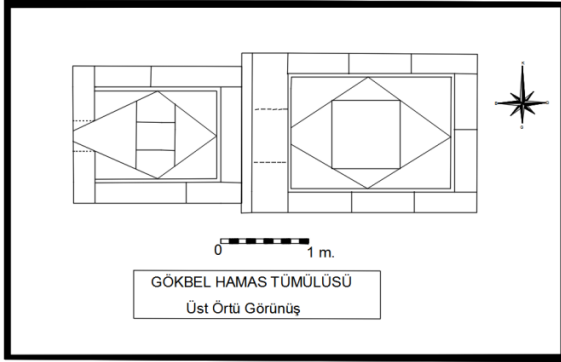
Resim 4: Ön odanın güney duvarından görünüm (T. Alsan).

Çizim 1: Hamas Kirani Tümülüsü altı mezar yapısının A-A kesiti (G. Laçın, Ş. Yıldırım).

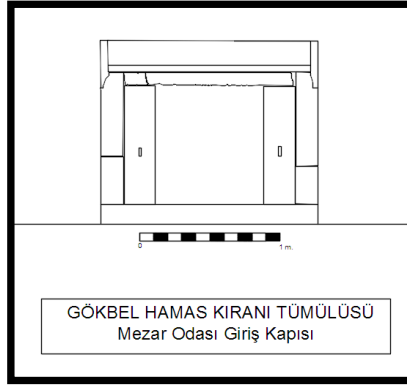
Resim 5: Hamas Kıranı Tümülüsü'nün ön odasında görülen aykırı taşırma tekniğinde yapılmış kubbe örtüsü(T. Alsan).

Çizim 2: Hamas Kıranı Tümülüsü ön oda ve asıl mezar odası üst örtüsü görünüşü(Ş. Yıldırım, G. Laçın).

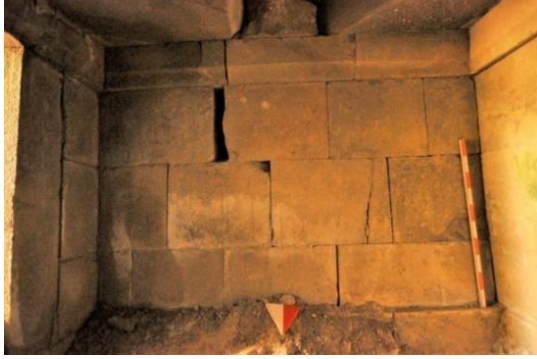
Resim 6: Ön odanın doğudan batıya genel görünümü ve asıl mezar odasına geçiş sağlayan kapı(Ş. Yıldırım).

Çizim 3: Asıl mezar odasının giriş kapısı görünüşü(G. Laçın).

Resim 7: Lento taşları üzerinde bulunan kapı yuvalarından bir tanesi.

Resim 8: Hamas Kıranı Tümülüğü'nün asıl mezar odasının güney duvarından görünüm.

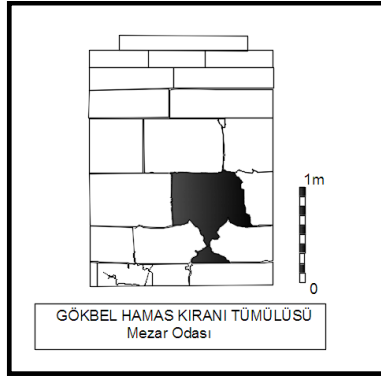
Resim 9: Asıl mezar odasının batıdan doğuya görünümü ve giriş kapısı (T. Alsan).

Resim 10: Asıl mezar odasının üst örtüsünde bulunan aykırı taşırma tekniğinde kubbe örtüsü (T. Alsan).

Resim 11: Asıl mezar odası batı duvarı ve definciler tarafından tahrip edilen taş bloklar(T. Alsan).

Çizim 4: Asıl mezar odasının batı duvarının görünüşü(G. Laçın).

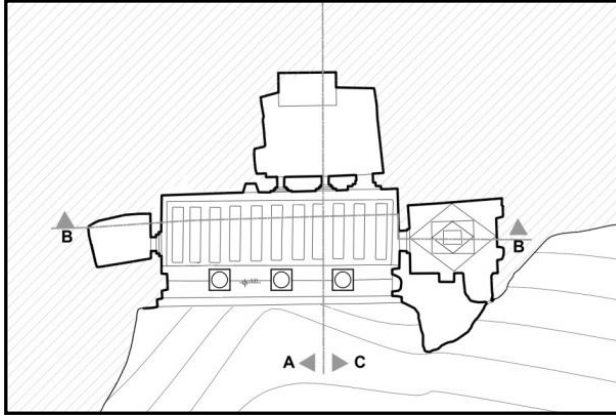
Resim 12: Karabük İli, Safranbolu İlçesi Soğanlı Vadisinde bulunan MÖ. 4. yüzyıl Karakoyunlu kaya mezarı(Ş. Yıldırım).

Çizim 5: Karakoyunlu kaya mezarının restitüsyon önerisi(Çizen: Mümtaz Beyazoğlu).

Resim 13: Karakoyunlu kaya mezarının kuzeybatıdaki mezar odasının tavanındaki beş kademeli aykırı taşırma tekniği görünümü.

Çizim 6: Karakoyunlu kaya mezarının planı ve aykırı taşırma teknikli mezar odasının tavanı(Çizen: Mümtaz Beyazoğlu).

